

Dostluğa ve Alçakgönüllülüğe Övgü *Mimarlığı Öncesiyle Kuşatmak*

Isben Önen

Dr. Phil, M. Arch, TU Wien, Department for Architecture Theory and Philosophy of Technics, Vienna, Austria,
isben.onen@gmail.com

Özet

Bu metin Ziya Tanalı'ya ve onun dostluk ve alçakgönüllülükte eleyip seçtiklerini, insana ait değerlerden ödün vermeden kurduğu yapılara dönüştürdüğü yaşamına bir övgü olarak görülmeli. Yazarın hem ona hem kendine hem de etrafındakilere baktığı, bakarken de kendi konumunu ve zamanını değiştirdiği, öznel ve nesnel arasında gidip gelen bir "encomium" denemesi olarak okunmalı. Tanalı'nın yanında başlayan ve uzaklara gittikten sonra geçen zamanla cebine taşlar doldurup boşaltan bir adamın bugün durduğu yerde usunu kurcalayanların sunulduğu bir güncelleme olarak da kabul edilebilir. Bu güncel duraktan nelerin geçip gitmekte olduğunu, şiirden, ada düşüncesinin huzursuz bilinmezliği ve somut ile soyut arasında bir bıçak sırtında duran çekiciliğine çıkma denemesiyle başlayıp, "mimar"ı, bir "uzun mesafe koşucusu" olarak kalkıştığı işin başlangıçlarıyla kuşatmaya çalışacağım. Yapı yapma eylemi henüz on atfedilmemişken, mimar karşımıza antik Yunan trajedyasında Vitruvius'tan neredeyse yarım bin yıl önce, yiten barış ve düzeni yaşamı pahasına yeniden kurma işine soyunan bir tiyatro karakteri olarak çıkıyor. Hikayenin henüz başlarında mimarlığa, mimarlık, matematik ve felsefenin yapısal, devingen ve soyut ilişkisiyle tanımlanan öncesinden yaklaşım, dostluk kavramı üzerinden kurulan tartışma boyunca Tanalı'yı doğrudan ve dolaylı olarak düşünmek için bir önerme sunacağım.

Anahtar Kelimeler: Ziya Tanalı, dostluk, alçakgönüllülük, mimarlık, felsefe, niş

Encomium on Friendship and Humility *Embracing Architecture with its Preliminaries*

Abstract

This text should be perceived as an appraisal to Ziya Tanali and his life, throughout which he transformed a carefully distilled whole with friendship and humility into erected structures without compromising human values. It will rather be a proposal for an "encomium" with a pendulum-like layout; at one point introverted gaze, but at the same time an observation of the surroundings and Tanali within an intertwined setting at the blurred regions of subjectivity and objectivity. Who and what is to be encountered at this recent chronical of a mid-way stop? It starts off with poetry to set foot on the uneasy ambiguity, appealing *inbetweenness* of the abstract and tangible 'idea' of an island. I then approach the architect in his/her story as a "long-distance runner" with the beginnings of architecture. Not yet attributed with the burdens of building, we first encounter the architect, almost half a millenium in advance to the Vitruvian text, as a character of the ancient Greek tragedy, who dares to bring peace and order to the society even at a cost of his own life. To discuss Tanali through a direct and circuitous manner, the concept of friendship is introduced and I set to enclose architecture by rethinking its latent, fundamental, and perpetual relations with philosophy and mathematics.

Keywords: Ziya Tanalı, friendship, humility, architecture, philosophy, niche

-01

Son bir kaç yıldır deneyimlediklerim, bu yazıyı yazarken üzerine yoğun olarak düşünürken ayırdına vardığım bir şeye neden olacaktı. Uzun zamandır söylenip durduğum ve içimde bir ukde olarak kalmış olan Tanalı'yla mimarlığın yapılma sürecinde—bunu nasıl tanımlarsak tanımlayalım—yeterince ilişkilenelememiş olmaktan daha önemli başka bir şeye tanıklık etmiş olduğumun farkına varacaktım. Başlangıçlara, mimarlığın öncesine, ama yine mimarlığa ait bir "öncelliğe" ve onun nasıl kurgulanabileceğine ilişkin bir zamana tanıklık ettiğimin ayırdına varacaktım. Tam Türkçesi yok bu sözcüğün "architectonic" bir bütüne ait olan, doğrudan mimari değil ama mimarlık düşüncesinin kurulma sürecine... Bunu bir öznelştirmeler süreci ya da "şey"leri kendinin kılarak, onları yeniden düşünme ve aynı zamanda da bu işe ait

düşünme yöntemlerini yeniden kurma işi olarak tanımlayabiliriz. Kendi adalarımızı ve takım adalarımızı yeniden tanımlamamız gerek.

00 Ada/Şiir

Adalara her zaman şimdiki gibi tepeden inilmiyordu, denizden ve acele edilmeden çıkılırdı. Dolayısıyla ağır bir karşılaşmaydı bu. Bir gerginlik anı, belirsiz ama kuvvetli bir duygu, karışık ve tedirgin edici düşüncelerle dolu büyük olasılıkla. Bir kurtuluşa benzese de tehlikeli bir muğlaklık eşlik ederdi bu ana. Tanalı'nın bana tanıştırdığı Karasu'nun (1971) gün ağarırken adaya çıkardığı Andronikos'u düşünün örneğin. Biraz daha kurcalarsak, ada düşüncesinin bir kuşatılmış olma haliyle ilişkili olduğunu da ayırdına varıyoruz, sonsuz açıklıklarla—gökyüzü ve su—kuşatılmış bir sonluluğun çelişkisiyle tanımlanıyor. Ütopik düşüncelerin gerçekleşmeleri için bekledikleri kara parçalarıdır adalar, uzanılan ama bir türlü ulaşılamayan, *fantazmaları* coşturan ayrık kabartılar ya da kesintiler. Başlangıç, şimdiki zaman ve gelecek zaman ya da anı/hafıza, eylem/yapma ve hayal kurmanın eş zamanlı var olma isteğinin düzyazı olduğu kadar şiirle de gerçekleştirilebileceği yerdir bu engebeli kara.

Tanalı'yi düşününce akla gelen ilk şeylerden biri de şiirdir. Adalarla başlamışken bakın Neruda (2004) karaları saran okyanustan neler bekliyor, onu nasıl betimliyor. Tanalı şiirde sesin anlamı taşıyan unsurlardan biri olduğunu düşünürdü, ilk kıtayı üç dile üç ayrı sesle okuyabilirsiniz.¹

¹ Yıllar önce okuduğum ve zaman içinde dönüp dönüp tekrar okuduğum, İspanyolca öğrenmeye başladıktan sonra bu kez taze bir heyecanla önüme aldığım ve günün birinde bir şekilde kullanacağımı bildiğim bu şiirin ilk kıtasını Türkçe'ye çeviren sevgili dostlarım Ayçegül Çelik-Şahin ve Faruk Şahin oldu.

El gran océano. Canto XIV

Si de tus dones y de tus destrucciones, Océano a mis manos pudiera destinar una medida, una fruta, un fermento, escogería tu reposo distante, las líneas de tu acero, tu extensión vigilada por el aire y la noche, y la energía de tu idioma blanco que destroza y derriba sus columnas en su propia pureza demolida.

The great ocean. Canto XIV

If, Ocean, you could grant, out of your gifts and dooms, some measure, fruit or ferment for my hands, I'd choose your distant rest, your brinks of steel, your furthest reaches watched by air and night, the energy of your white dialect downing and shattering its columns in its own demolished purity.

Büyük okyanus Kanto XIV

Ey okyanus, Eğer armağan ve kıyametlerinden bir ölçü, bir meyve ya da maya sunabilseydin ellerime, uzak duruşunu, çelik kırılışlarını, gök ve gecenin gözlediği en öte sınırlarını, yıkılmış saflığı içinde kendi dikmelerini boğan ve yok eden beyaz dilinin enerjisini seçerdim.

01 Kuşatmak/Öncesi

Gülten Akın'ın 1983 yılında kendi şiirleri ve genel olarak şiir üzerine yazdığı yazıları topladığı bir kitabı vardı: “Şiiri Düzde Kuşatmak.” Varlığını ilkin İlhan Berk'ten okuduğum bu kitabı hiç okumadım. Öncelikle kitap yayınlandığında üç yaşında olduğumdan, sonra da belli başlı bir nedeni olmadan. Kitabın yalnızca bu şiirsel başlığı asılı kaldı kulağımda yıllarca. Aslına bakarsanız günün birinde, işime yarayacağımı ve tam da olması gereken yerde gelip yerine oturacağımı tahmin ediyordum. İlgili ilgisiz pek çok yerde tekrar tekrar çıktı karşıma, aklıma girip çıkıp durdu. Peki neydi bu “Şiiri Düzde Kuşatmak”da aklımı çelen şey? Bir şeyin karşısına başka bir şeyi koymak mı? Bir şeyle başka bir şeyi karşılaştırmak, ya da karıştırmak mı? Yoksa arı bir dille kurulan muzip bir kurgu mu? Kuşatmanın, kuşatılmış olmanın kendiliğinden türeyen bir gerginliği miydi beni düşündüren? Sadece bir karşılaşma anı da olabilirdi. Şöyle bir şey söylenmiş kitap için: “Uçlarında panzehir taşıyan birer ok gibi, hayatın ve şiirin üstüne gönderilen yazılar, konuşmalar, söyleşiler.”

Bugün aktarmaya kalkışacaklarım bir tür kendince kuşatmaya kalkışmak olarak görülebilir, ama neyi? Mimarlığı mimarlığın öncelliğiyle ya da öncesiyle, mimarı mimar olmadan az öncesiyle, “mimar” sözcüğünün ya da *architektonun* bir aktörü, ya da kişiyi tanımladığı kadar, bir eyleme de (*architecting*) denk düştüğü zamanla kuşatma denemesi olacak. Bunu yaparken sırtımı biraz tiyatroya, ama asıl olarak felsefeye dayayacağım. Bunu bir tür düşünme önermesi olarak almakta yarar var diye düşünüyorum. Soyutlamaya yakın duran; yoğunlaşarak, çok olandan az olana doğru gitmeyi amaçlayan; arı veya rafine olmak için direnmek ve kapanmak yerine, başka alanlara açılmayı yeğleyen ve onlarla bir dostluk ilişkisi kurmayı yeğleyen... Tüm bu eylemleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini anlamak için bu noktada bir düşünme önermesi olarak Viyana Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Tekniğin Felsefesi² bölümünün bir sunuşunu aktarmak istiyorum. Bunu önemli buluyorum, çünkü düşünce eyleminin ve yaşamın dahil olduğu herhangi bir alanın saf ve özerk olma şansının olmadığını düşünüyorum. Peki, ne diyordu bu metin?

Düşünmeyi, cömertçe sunulmuş yiyecekler karşısında kendine masanın üstündekileri tüketmemek için hakim olmaya çalışılan bir ziyafet olarak görmek.

İki bin yıllık mimarlık kuramı geleneğine de bunun deneyimleneceği, bu anlamda bir düşünmenin uygulanacağı, bir ziyafet olarak bakmak.³

Buradan yola çıkarak da mimarlığı, yukarıdaki metne dayanarak yeniden yazmaya kalkarsak: sadece mimarlıkla sınırlı kalma derdi olmayan ve değerler, sanat, bilgi, erk, politika, teknik/teknoloji ve doğayla ilişkisindeki rolünün ayırında, aç gözlü olmayan, kapıları açık bırakmayı seçen, tutarlı, kendi yerini ve geçmişini bilen, çağdaş olanın farkında, alçak gönüllülükten ödün vermeyen ve abartının dizginlerini nesnelere dünyası yerine düşünceler dünyasında salıveren bir bütün olarak kurabiliriz. Tanalı'nın da yaşamının ve mimarlık eyleminin temellerine yerleştirdiği insani, etik ve estetik değerlere ilişkin Özlem Taşkın'ın (2001) Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yazdığı ama

² Philosophy of Technics

³ <http://www.atp.tuwien.ac.at/?lang=en>. Erişim 20.12.2019.

yayınlanmamış bir yüksek lisans tezi var. Tanalı üzerine yapılmış en sistemli, kurgulu ve kapsamlı çalışmaların başında geliyor ve İngilizce olan tek araştırma bildiğim kadarıyla.⁴

02 Başlamak/Sis ya da Alışılması Gereken Çokluk

Düşünce tarihi, yapma ve kurma tarihi, izleri sürülebilir bir karışıklar, bir çokluklar tarihidir. Bu çokluk ve karışıklık kaçınılmaz olarak kesin olarak tanımlanamayan, geçirgen, çoğu zaman sahipsiz ya da aksine birden çok sahipli sınır bölgeleri tanımlar. Bu soyutluk ve muğlaklıktan korkmamak gerekir. Sislerin ardında tepeler yükselir.

Öyle sanıyorum Ulus Baker’i de yeniden düşünmek için bu ada ve Lefkoşa’dan daha uygun bir yer—doğumunun ve ölümünün kırk yedi yıl arayla kesiştiği ada-kenti burası—olamazdı. Kişisel olarak hiç tanımadım ama Baker olağandışı çalışan akli, öznel yapılar kurmadaki başarısı ve heyecan verici duyarlılığı ile, insanın kendisini onun söyledikleri ve yazdıkları üzerine düşünürken bir yandan tam olarak olan biteni anlayamamış olmanın ağırlığıyla yüzleşirken, öte yandan da bir tür ussal kanatlanmayla ona sarılmak isterken bulunduğu biri. Özetle: azınlığın azınlığı arasındakilerden biri Ulus Baker. Çevirisini yaptığı, Deleuze’ün *İki Konferans: Yaratma Eylemi Nedir?*, Müzikal Zaman kitabının ön sözünde dikkat çektiği bir olgu var: köken/başlangıç. Deleuze’e atfederek şunu soruyordu Baker: Bir şeyin öncesini anlamak için nereye bakmak gerekir? Bu soruyu müzik üzerinden soran Deleuze için müziğin başlangıcını ya da müziğin müzik olmadan öncesini anlayabilmek için müziğin müzik olmadan önceki haline bakmak gerekir dediğine işaret ediyordu. ıslık çalan bir taş devri insanının ıslığında belki de! (Deleuze, 2003) Bu metinle karşılaşma beni iki ayrı açıdan heyecanlandırmıştı: ilki herhangi bir şeyin nasıl başlamış olabileceği ve bu başlangıcı ararken, o şeyin o şey olmadan önceki, yani “yabani” haline bakma işi ya da bir tür arkeolojik kazı alanı tanımlama, bir diğeri ise başlayan bir şeyin nasıl yola devam ettiği. Örneğin Tzonis ve Lefevre *The Emergence of Modern Architecture: A Documentary History from 1000-1810*’da modern mimariyle ilişkili kavramların metinlerdeki izini en az bin yıl geriye kadar izini sürmüştü.

Aslına bakarsanız ilginç sadece başlangıçlarla sınırlı değildi, bir şey başladıktan sonra geçtiği yolların izin sürmek, tıkanan ve kesişen yolları aramak, yol boyu sırtlanılan ve oraya buraya zamanı gelince terk edilen yükler ve bunların izlenebilirliğinin izlerini sürmeye kalkmak müthiş bir heyecana neden olmuştu.

03 Dostluk

Öyle sanıyorum ki dostluk kavramı üzerine düşünmek için de en güzel ve anlamlı yerlerden biri bu ada. Tartışmayı iki kaynağa dayanarak yapmak istiyorum ve Aristoteles’e bakarak başlamak istiyorum. Aristoteles’e ithaf edilen etik üzerine iki kitabı var, iki oğlunun adı taşıyorlar *Nikomakhos’a Etik* ya da *Nicomachean Ethics* ve *Eudemos’a Etik* ya da *Eudemian Ethics*. Düşünce tarihinin kaçınılmaz muğlaklığı burada da kendini gösteriyor: bunların aynı kitabın parçaları olabileceği, ya da bir kitaba yerleşen bazı bölümlerin aslında ötekinin içinde olabileceği, ya da kitaplaşmayı bekleyen ders notları olabilecekleri gibi çok fazla muğlaklık var.

⁴ Bu tezin en önemli katkılarından bir tanesi de Ziya Tanalı mimarlığını bir eylem ve değerler bütünü üzerinden tartışmaya açmasıdır. Yani mimarlığı kuşatan başka kuşatılmışlıklarla: *A Study on Creative Act Through the Attitude of Architect M. Ziya Tanalı*.

Aristoteles dostluğun bir toplum için en temel öğelerden birisi olduğunu söylüyor ve dostluğun yokluğunun bir dağılma nedeni olabileceğini vurguluyor. İnsan için iyi olan ya da doğru olan nedir sorusunun çıkış noktası olduğunu düşünürsek bir değerler dizisiyle karşılaşırız.⁵ Buradan da üç dostluk tipi üzerine varıyoruz. Onlara geçmeden önce sanırım şu çok önemli: Hangisi olursa olsun, hepsindeki dostluk kavramı “ben”in kendini dostun ya da diğerinin içine yerleştirmesi, ya da kendinin, ötekinin içine yansıtılması olarak düşünebiliriz. Dostluk bir değerler projeksiyonu olarak görülürse yanlış olmaz. Buradaki karışıklık kişinin kendisinin de bu projeksiyonun bir parçası olması durumudur. Dostluk kişinin bir başkasının içine açtığı ve değerleriyle birlikte bir alan açmasını gerektirir. Ya da şöyle diyebiliriz: Dostumuz, yuvamızı içine kurduğumuzdur. Buradaki “diğeri” ya da “öteki”, daha sonraları Derrida’nın çok kafa yoracağı “öteki” kavramı ve dostlukla talep edilen bir hak ve gerilim noktası olarak mülkiyet yani “sahip olunmak” istenen dost. Derrida’nın dostluk kavramını ve çeşitli ölçeklerdeki sınırlarının yarattığı gerilimi, *The Politics of Friendship*’de tartışmaya açması ve çağdaşları Deleuze ve Guattari’nin *What is Philosophy?*’de felsefeyi kavramların etkileştiği bir düzlem ve bir kavramlar tarihi olarak tanımlayıp, filozofu da kavramın dostu ilan etmeleriyle, dostumuzla bu kez felsefi ve politik bir erk sorunsalı olarak kucaklaşmışık.

Aristoteles’e dönersek, *Nikomakhos’a Etik*’te üç tip dostluk ilişkisini tartışıyordu: faydaya dayalı dostluk (utility based)-ileri yaşlı insanlar, zevk (pleasure) almaya dayalı-gençler arasında ve son olarak da kusursuz (perfect) dostluk- kendisi için iyi/doğru olan ve karşısındaki için de doğru ve iyi olanı isteyen. İlişkiler söz konusu olunca işlerin bir *kombinatorik* karmaşıklık kazanması kaçınılmaz olacaktı. Her tür bir diğerini de kaplayabilecek ya da kusursuz olan dostluklarda da zevk ve faydadan söz edilebilecekti. Öte yandan hiçbir dostlukta saf ve arınmış bir iyiden söz edilemeyeceği için, tanımların sınırları da belirsizleşecekti: denk olmayanlar arasındaki dostluk örneğin. Dostluk aynı zamanda hem bir konum/durum, bir eylem ve bir duyguya denk düşer Aristoteles’te. Dolayısıyla çok temel bir ilişkilene biçimine işaret eder ve toplumsal düzeyde de önemli bir rol oynar ve de adalet kavramıyla felsefe düzleminde kesişir. Bu tabii pratikte de bir kesişme demektir. Dostluk ve dostluktan ne anlaşıldığı Aristoteles için anayasa olgusunun da temelini oluşturur. (Aristoteles, 2013)⁶

Bir başka örnek ise bu kez McEwen’in *Socrates’ Ancestor* kitabında, Platon’un *Euthyphro* diyalogunda yargılanmayı bekleyen Sokrates ve Euthyphro arasındaki konuşmada karşımıza çıkıyor. (McEwen, 1993) Ama bu kez tam tersi yönde bir başlangıçla: felsefenin başlangıcı olarak mimarlık. Bu metinde babası da bir taş ustası olan Sokrates, Knossos’taki *choros* (dans pisti) ve labirenti inşa eden mitolojik ilk mimar Daedalus’u kendi atası olarak seçiyordu. McEwen bunu bir düzen kurma ve inşa etme eylemiyle, spekülative düşüncenin arasında kurulan ortaklık olarak yorumluyor. Bir kökenler ya da başlangıçlar ortaklığı olarak da yorumlayabiliriz.

Dostluğu kavramlar düzeyinde tartışmak ve değişik dillerin ve kurumların altında başına gelenleri, sırtına yüklenenleri biraz anlamak için yine çok önemli bir başka eser İsviçreli dilbilimci Emile Benveniste’in *Le vocabulaire des institutions Indo-Europeen* (1969) ya da

⁵ *Eudomaimonia*-happiness/welfare-eu(good)-*daimori* -spirit, *arete*-virtue, *phronesis*-practical or ethical wisdom.

⁶ Monarşik, aristokratik ve *timocracy*-orta sınıf demokrasisi olarak not düşmüş çevirmen Thompson.

Dictionary of Indo-European Concepts and Society. *Philos*'a ayrılmış olan birkaç sayfa koca bir ansiklopediye sığacak yoğunluk ve çeşitlilikte. *Philos*'un kıyılarının çıktığı *civis* (fellow-citizen) bir yandan Sanskrit ve Germanik dillerde denk düştüğü *seva*—friendly—ve *heiwafrauja*'ya—hospitality ya da konuksevere—varıyor. *Heiwafrauja* ise bu kez *oikodespotes*'e yani “ailenin başı”na denk düşüyor. Buradaki aidiyet ya da sahip olmak da bu kez bizi Homeros'taki *philos*'un ikili kullanımına götürüyor: dost ve sahip olma. Son olarak *philos* ilk metinlerden itibaren *philema* türeviyle “öpme” olarak da karşımıza çıktığını görüyoruz, Benveniste'te. Tutku ya da aşk içeriği olmayan ama bir *aidos* yani saygı göstergesi olan, ya da bir antlaşma, bir paktı mühürlemek için kullanılan. İsa'nın havarileriyle, sonraları, şövalyeler arasında ve tabii evlilik törenlerine kadar uzanıp gidiyor. (Benveniste, 2016) Bu açılımı Gregg Lambert'in *Philosophy after Friendship*'ne bağlamak istiyorum. Lambert, Benveniste'in vardığı sonucun çok önemli olduğunu söylüyor ve “dost” kavramına (ya da Deleuze ve Guattari'nin değimiyle *conceptual persona* ya kavramsal kişiliğine) atfedilmiş olan tüm duygusal niteliklerin Yunancadan kaynaklandığını söylüyor. Dolayısıyla dostluk kavramına, başlangıcında ya da “icat edildiği” Antik Yunan'da, birey-aile-kent+devlet kurgusu içinde atfedilen özelliklerin, kavramın zaman ve mekan içinde karşılaştığı değişik sosyal-kültürel-ekonomik-inanç kurumlarının etkisi altında kaçınılmayacak şekilde dönüşüp değiştiğini söyleyebiliriz. (Benveniste, 2016 ve Lambert 2017) Son olarak da yine *What is Philosophy?*'nin giriş bölümüne konu olan 20.yy. felaketlerinden sonra artık tanınmayacak şekilde başkalaşmıştır ve artık antik kökleri gibi bir dostluk kavramından söz etmek tamamen olanaksızdır. Yani böyle bir kavram dostu olarak tanımladıkları filozofu ve dolayısıyla felsefeyi de yeniden tanımlamanın kaçınılmaz olduğunu söylerler. (Deleuze ve Guattari, 2015) Hemen ekleyip çemberi kapatalım: Lambert'in kitabına *Philosophy after Friendship başlığını koymuştu* ve giriş bölümünün başlığını *Philosophy after Friendship: Prolegomena for “Post-War” Philosophy*” koyup dostluk kavramı yeniden sorgulayacağı için *Philos*'un üzerini çizmişti. Bana sorarsanız, tanınmayacak bir halde değiştiğini söylemek çok iddialı ve kışkırtıcı bir söylem, zira değişik erk kurumlarının itip kaktığı, kendine göre eğip büktüğü kavramların, zaman içinde kendilerine atfedilen ve değişen niteliklerden oluşan bir çökeltiler birikmesiyle yollarına devam ettiklerini söyleyebiliriz.

04 İlişkiler

Mimarlığın felsefe ile olan yakından ilişkisi rastlantısal değildi. Zafiris de Antik Yunan'da olan bir kurguya dikkat çekiyordu: *statik tripod*. (Zafiris, 2020) Bu üçlü kurgu mimarlık, felsefe ve matematiğin biraradalığından oluşuyor. Birinin kendi içinde bir çıkmaza girdiğinde, diğerlerinin içeriklerini ve ilkelerini araçsallaştırıp, yani ona doğru bir köprü ya da iskele kurup, çözümüyle geri dönüyor. Bir tür diyalog. Latince eğitim modellerinin de yine buradan çıkan temellerin çeşitlemeleri olarak şekillendiğini söylemek yanlış olmaz sanıyorum. *Trivium* ve *Quadrivium*'u ve batı kültüründeki önemlerini hatırlayabiliriz bu noktada. Yine benzer bir şekilde Vitruvius'un Mimarlık Üzerine On Kitabı'nda mimarın bilmekle yükümlü olduğu alanları gözümüzün önüne getirirsek, mimarlığın bu disiplinler bütünüyle doğrudan ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Peki mimar neyin ya da kimin dostudur bu durumda? Ve neden alçak gönüllü olmalıdır? Düzen, eşitlik, değerler, yaşam. Alandan bağımsız olarak düşünersek, yani ister Boulez'in bir sonati olsun, ister Mies'in bir şapeli olsun, düzen tanımlama, düzeni kurma, yaratıcı

eylemin en temel unsurlarından bir olarak karşımıza çıkıyor. Usumuz kararlı ve inatçı bir şekilde formla güzeli ve düzeni gerçeklemek istiyor. Öte yandan form dediğimiz, düşünce ve maddenin kesişiminde son derece muğlak bir olgu olarak duruyor ve sosyal, kültürel, görsel ve estetik kodlarla besleniyor.

Landrum McGill Üniversitesi'nde tamamladığı doktora *Architectural Acts: Architect-Figures in Athenian Drama and their Prefigurations* (2010) ve ardından Warehouse Journal'da yayınlanan makalesi *The Beginnings of Architectural Theory in Drama and Philosophy* (2012)'de heyecan verici denizlere yelken açıyordu. Mimar sözcüğünün yazılı kaynaklarda ilk kez Vitruvius'tan neredeyse beş yüz yıl öncesinde karşımıza çıktığına dikkat çekiyor. Zamansal önceliğini bir kenara bırakırsak iki başka önemli noktayı vurguluyor: Mimar'ın hem kişi hem eylem—*architecting*—olarak kullanılmış olması, diğeri ise düzen, değerler ve barış ile olan ilişkisi. Bir metot önerisi, bir yeniden kurma, mücadele ve çevresindeki insanları bir araya getirip bir hedef için kurgulanmasının sorumluluğunu üstlenmek. Mimar ya da *Architekton* [αρχιτέκτων]'un sarsılan değerler, kaybolan barışı tekrar sağlam temellere oturtmak için fantastik kurgular içinde kendi yaşamı pahasına mücadele vermeye hazır bir başrol oyuncusu olarak karşımızda duruyor. Yapı sanatıyla henüz ilişkilendirilmemiş, hem kişi hem eylemin ta kendisi olarak. Euripides'in *Sikloplar* (-424) ve Aristophanes'in *Barış* (-421) oyunlarında yiten barış ve huzuru yeniden sağlamak için mimarlar “mimar”lıyorlar. Daha da genel olarak konuşursak mevcut karışıklık için yeninden bir düzen önerisini eyleme geçiyorlar ve bunu sadece kendileri değil başkalarını da yönlendirerek ve kurgulayarak yapıyorlar.

Daha sonraları ise Roma tiyatrosunda bu kez Plautus (-200) mimarı bir yer yapıcısı, kurucusu, bir alanı seçip onu tanımlamayı yani yine bir düzen kurucusu ve önericisi olarak oyunlarına dahil ediyor. (Latin edebiyatında ilk mimar kullanımı) Vitruvius'a varmadan(-25), bir meslek adamı olarak ise mimara ilk olarak Cicero'nun metinlerinde rastlandığını (*de Officiis/On Duties* ya da *Görevler Üzerine* -44) belirtiyor Landrum. (2012) Toplumsal uyum ve kişisel erdeme hizmet eden görevler sıralamasında Mimarlık tıp ve eğitimle birlikte en tepede yer alıyor.

Felsefeyle olan ilişkilerinde olduğu gibi, mimarların düzenle olan ilişkileri hiçbir şekilde şans eseri değil. Başlangıçlar ve bu başlangıçların nerelere evrildiği ve devrildiğinin hikayesi. Bir yapı ustası olma yolunda ilerleyecek olan mimar, öncesinde bir sosyal aktör olarak karşımıza çıkıyor. (Landrum, 2010 ve 2012) Mimarın evrildiği yer de rahat ve arı bir yer değil. *Archi* (master) *tehton* (craftsman) ya da yapı ustası, düşünce ve maddenin kafa kafaya çarpıştığı bir ikili temel üzerine kuruluyor. (Parcell, 2012 ve Landrum, 2012) *Architekton*, daha üst ölçekte bir bilgi sağlayıcısı olarak sadece usla ilişkilendirilen bir aktör haline gelirken, *thetes* bilgisine elleriyle ulaşılmış bir bütünlükle sınırlanan el işçisi olarak yola devam ediyor.

Mimarın düzen arzusunun zaman ve mekandan bağımsız bir genel geçerlilik kazandığını söylemek yanlış olmaz ve mimar bir uzun mesafe koşucusu olarak karşımıza çıkarır. Bu koşunun arkaik başlangıçları evreni kusursuzluğun modeli olarak almış ve gözleme dayalı bir analogi kurmuştu. Zaman içinde bu gözleme dayalı taklit etme yerini, kendini sorgulayan ve düşüncenin kendi üzerine tekrar düşündüğü, rahatsız bir noktaya varmıştı. Vitruvius'la başlayan dengeli kurgu; sağlamlık, kullanışlılık ve güzellik/ uyum/bütünlük,

bin yıl sonra Alberti'ye gelindiğinde ağırlığı—bütündeki hiçbir parçanın eksiltilep eklenemeyeceği—bir güzelliğe varacaktı. Palladio'da ise bu kez kullanışlılığa, bin sekiz yüz yıl sonra Laugier ve Semper'de sağlamlılığa, Meyer'de sosyo-politik güdümlü bir işlevselliğe varacaktı. Yirminci yüzyılın usta mimarı Mies van der Rohe'nin ellerinde ise soyut bir düzlemde varılan dengeyle, hikayenin en başındaki dengeli üçlemeye geri döndüğünü söyleyebiliriz.

Pallasmaa hepimizin katılacağını düşündüğüm bir durumun altını çiziyor: “Mimarlık tek bir mimara mal edilebilecek bir şey olamaz. Aksine tarih, gelenek ve ortak kültürün damıtılmasını gerektirir.” (Pallasmaa, 2018) Mimarın yaşamı, oluşmaya başladığı acemilik/öğrencilik hatta daha da öncesinden/ilk yıllarından itibaren, her ölçekte ortak bir kültürle yüzleşen bir bireyin yaşamıdır. Sonsuz bir devinimdir. Geri dönüp bakıldığında, başlangıçlar, duraklar, sapmalar, yoldan çıkmaların, kırılmaların, sürekliliklerin izinin sürülebildiği bir karmaşık bütündür, mimarın yüzleşmek zorunda olduğu. Ve bütün bu heyecanın da nedenidir bu süreklilik. Bu bütün içinde, mimar -saksofoncu Dave Liebman'ın sözlerini yürütecek olursak- bir *uzun mesafe koşucusudur*. Bir olasılıkla bu koşu güzel ve adil olduğu kadar çağdaş ve bir o kadar da içine yerleştiği kültüre ait olan bir mimarlığa varabilir. Alçakgönüllü bir mimarlık “bir şairin elinden geçen sıradanlık”la olabilir mi acaba? (Prawn, Denavit, 2014)

05 Niş/Açık Son

KTMMOB'nin Tanalı'yı yeniden düşünmek için düzenlediği öğrenci yarışmasının konusu “kendi ‘niş’ini tasarlamak”tı. Yazıyı bu kavrama biraz değinerek bitirmek istiyorum. Düşünme bir niş açma eylemidir. Bu eylem hem kendi içine doğru hem de dışarıya doğru gerçekleşir. Niş, Latince yuva ya da yuvaya dair anlamlarına gelen *nidus* ya da *nidicus*'tan geliyor. Aynı zamanda yuva açma eyleminin ya da “niching”in de ta kendisi. En temelde olanı içeren, bir var oluş bildirisi. Sofistike yani sadeleştirme, damıtma ya da bir yoğunlaştırma girişimi. Karışık olmayı gerektirmeyen bir olgunluğun göstergesi. İmgesi: yüklü ama nesnesiz bir küfe. Olgun olmak: yani düşünmüş, yaşamış, kendine ve etrafındakilere el sürme cesaretini gösterebilmiş olmak, kavramlara, insanlara, şeylere, başka kurgulara nişler açmayı denemiş olmak, seçebilmiş, vazgeçebilmiş ve biriktirebilmiş olmak demek. Burada şunu tekrar vurgulamak isterim: Bu bir karışıklığı değil ama bir sofistike olma durumunun bir sonucu olmayı ve iyi bir kurguyu gerektiren bir durumdur. Mükemmel olmaya kalkışmayan, ama içten, alçak gönüllü, en azda varoluş alanını tanımlamaya kalkışan, ve ekolojik olanı da işin içine katarsak bu alandaki işlevin de tanımı. Düşünce tarihini, kültürel tarih olarak düşünürsek, kültür biriken, yığılan bir açılmış nişler bütünüdür diyebiliriz.

Başlangıçlardan ve niş açmaktan yeterince söz ettikten sonra artık yavaş yavaş sonlardan da söz etmenin zamanı gelmiş gibi görünüyor.

Bu dünyaya açılmış en duyarlı, kendince, alçakgönüllülükle açılmış bir niş örneğiyle bitirmek istiyorum. Muuratsalo Deneysel Evi'nin öyküsü Elissa ve Alvar Aalto'nun 50'li yıllarda Saynatsalo belediye binasını yaparken keşfettikleri Muuratsalo adasında bir arazi satın almasıyla başlamıştı. Belediye binasının defolu tuğlalarıyla yapılır yapı ve Aaltolar, ana karadan bindikleri ve Aalto'nun tasarladığı tekneyle adadaki iskelelerine ulaşırlar. Teknenin adı da pek manidar, bizi yine “dostluk” kavramını ve düşündüklerine

götürüyor: “Nemo propheta in patria”⁷ ya da dost olarak saygı görmek için öteki olmanın zorunluluğu bu durumda.

Aalto’yu ilk kez Tanalı’dan duymuştum. Sonraları “Kuartane’li Aalto” adıyla yayınlanacak olan ve o zamanlar Ankara Beşevler’deki Mimarlar Derneği’nde yaptığı konuşmayı hiç unutmuyorum. Özellikle de başlangıcı için seçtiklerini:

Hugo Alvar Henrik Aalto, çağının işlevsel tutumuna insansı niteliklerini ekleyebilen ve mekan sanatının niteliksel niceliksel öğelerini (ölçek, biçim, vb.) insana yakın yorumlarla ortaya koyabilen “usta” olarak anımsanacak.

Dostları onu, ortanın altındaki boyu, muzip gülüşü, çocuksuluğu, savaşçılığı, içkiye olan düşkünlüğü, özellikle, içince ortaya çıkan çapkınlığı, çevresine sık sunduğu, kızgınlığı ama en çok üretkenliği ve ürettiklerinin niteliği ile anımsayacak.

Mekan sanatında ortaya koyduğu ürünlere yakın olan sade kişiliği ile bu işle uğraşanlara unutulmaz bir “ölçü” bırakmış olan kişidir Kuortane’li Aalto.

Ve devamında konuşmasına yerleştirdiği önermelerle aklımda asılı kalan:

Anlık duygusal oyunlardan çok, duygulu bir akılcılık, zaman içinde değer olarak kalabilecek niteliklerle verilen uğraş... Biçimlerin abartılması yerine, olayların ve yaşanılanın daha bir anlamlı olacağına olan inanç.

Ziya Tanalı, yaptıkları, söyledikleri ve paylaştıkları söz konusu olunca, ben demek çok garip geliyor, dolayısıyla, bana diyemiyorum, bize sunduğu ve ucunu verdiği ipler o kadar temel şeyler ki, disiplinler üstü bir bütüne ilişkin. Geriye dönüp bakınca nerede Tanalı’nın başladığını, nerede bu yazının yazarının bittiğini tam olarak kestirebilmek mümkün değil gibi gözüküyor.

KAYNAKÇA

- Akcan, E. (2018). *Open Architecture: Migration, Citizenship, and the Urban Renewal of Berlin-Kreuzberg by IBA-1984/87*. Basel: Birkhäuser.
- Aristoteles. (2004). *Nichomachean Ethics*. (J. A. Thomson, Trans.). Penguin Books.
- Benveniste, E. (2016). *Dictionary of Indo-European Concepts and Society*. (E. Palmer, Trans.). Chicago: Hau Books.
- Deleuze, G. (2003). *İki Konferans: Yaratma Eylemi Nedir? Müzikal Zaman*. (U. Baker, Trans.). Norgunk.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2015). *What is Philosophy?* (G. Burchall & H. Tomlinson, Trans.). Verso.
- Lambert, G. (2017). *Philosophy After Friendship*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

⁷ Kimse kendi topraklarında peygamber değildir.

- Landrum, L. (2012). "The Beginnings of Architectural Theory in Drama and Philosophy. Warehouse Journal," 212–217.
- Lefavre, L., & Tzonis, A. (2004). *The Emergence of Modern Architecture: Documentary History From 1000 to 1810*. London ; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- McEwen, I. K. (1993). *Socrates' Ancestor*. MIT Press.
- Onur, Z. (Ed.). (2010). Ziya Tanalı. TMMOB Mimarlar Odası.
- Palasmaa, J. (2018). *Cool Passions: Reason and Emotion in the Architecture of Manuel Cervantes*. El Croquis, 193(1), 22–27.
- Parcell, S. (2012). *Four Historical Definitions of Architecture*. McGill-Queens University Press.
- Prown, J. W. C., & E. Denavit, K. (Eds.). (2014). *Louis I. Kahn in Conversation: Interviews with John W. Cook and Heinrich Klotz, 1969-70*. The Yale Center of Art, Yale University Press.
- Zafiris, E. (2019). *The Static Tripod and its Diachronic Stability*. Retrieved from <http://www.attp.tuwien.ac.at/sophistication3>
- . (2020). *Natural Communication: The Obstacle-Embracing Art of Abstract Gnomonics*. Birkhaeuser.